

О. І. Білик, кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри адміністративного
та фінансового менеджменту
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОБУДОВА СИСТЕМИ ОЦІНЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Важливим є оцінювання ефективності соціального забезпечення держави. Проте на меті розвитку соціальної політики держави є вдосконалення соціального забезпечення. Слід урахувати те, що зміни наявного доходу домогосподарств впливають на поведінку домогосподарств, включаючи інвестиції в охорону здоров'я, освіту, добробут дитини, життєдіяльність та виробничу діяльність. Зараз соціально важливе значення систем соціального забезпечення для суспільства є загально визнаним. Соціальне забезпечення може бути визначено як будь-яка програма соціального захисту, встановлена законодавством або будь-яким іншим обов'язковим механізмом, який забезпечує особам певний рівень доходу, коли вони стикаються з непередбачуваними можливостями старості, виживання, працевдатності, втрати працевдатності, безробіття чи виховання дітей. Він також може запропонувати доступ до лікувальної або профілактичної медичної допомоги. Однак меншою є одностайність щодо економічного значення систем соціального забезпечення. Незважаючи на те, що системи соціального забезпечення слід розуміти як продуктивний фактор економічного розвитку, це погляд, який набуває все більшої популярності. У статті запропоновано та обґрунтовано методологію оцінення рівня соціального забезпечення за рахунок розрахунку двадцяти п'яти показників. Показники різносторонньо охоплюють соціальну сферу. Побудова системи показників здійснювалася автормою з урахуванням стимулюючої функції соціального ризику. Ефекти, переваги та віддача від соціального захисту можуть бути вищими, якщо його впроваджувати разом із додатковою політикою, такою як поліпшення охоплення здоров'я і освітою, підвищення якості санітарних умов та інфраструктури, сприяння економічній продуктивності й формальному ринку праці та сприяння індустріалізації, інноваціям і технічним змінам. Підхід до планування розвитку – це посилення міжгалузевих зв'язків та посилення багатомірного впливу в Україні в розрізі соціального забезпечення.

Ключові слова: соціальний ризик, соціальне забезпечення, соціальний захист, рівень соціального забезпечення.

O. I. Bilyk. Construction of the system of assessment of the level of social security of the population

The main goal of the social policy of the modern state is to ensure a high level of social security of citizens. The implementation of tasks arising from this goal is carried out through the social security system. Its main function is to guarantee social security (in terms of a fixed level and living conditions) through measures aimed, inter alia, at reducing and compensating for the consequences of social risk (events that lead to loss of income or its reduction). According to international standards and recommendations, social security is considered one of the social rights of everyone. It is important to assess the effectiveness of state social security. However, the goal of developing the social policy of the state is to improve social security. It should be borne in mind that changes in disposable household income affect household behavior, including investment in health, education, child welfare, livelihoods and productive activities. Now the socially important importance of social security systems for society is widely recognized. Social security can be defined as any social protection program established by law or any other mandatory mechanism that provides individuals with a certain level of income when they face unforeseen opportunities for old age, survival, incapacity for work, disability, unemployment or upbringing children. It may also offer access to medical or preventive care. However, there is less unanimity about the economic importance of social security systems. Despite the fact that social security systems should be understood as a productive factor in economic development - this is a view that is becoming increasingly popular. The article proposes and substantiates the methodology for assessing the level of social security. Thus, the author constructed a step-by-step calculation of the level of social security by calculating twenty-five indicators. Indicators cover the social sphere in various ways. The construction of the system of indicators was carried out by the author taking into account the stimulating function of social risk. The effects, benefits and benefits of social protection can be enhanced if implemented in conjunction with complementary policies such as improving health and education coverage and quality, improving sanitation and infrastructure, promoting economic productivity and the formal labor market, and promoting industrialization, innovation, and technical changes. The approach to development planning is to strengthen cross-sectoral interventions and strengthen multidimensional impact in Ukraine in terms of social security.

Key words: social risk, social security, social protection, level of social security.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні перетворення є джерелом викликів та проблем для систем соціального забезпечення, що спричиняє навіть у деяких високорозвинених країнах зміщення «центру ваги» діяльності, пов'язаної із захистом умов життя, в бік техніки забезпечення, що фінансується централізовано з державного бюджету. Однак у часи економічної кризи таке рішення доступне лише небагатьом. У бідніших

країнах, щоб урятувати ситуацію, ми маємо справу зі зростаючою спокусою комерціалізації сфери соціального забезпечення, щоб звільнити бюджет і забезпечити хоча б мінімальні можливості його функціонування, що зазвичай відбувається за рахунок поточних та потенційних бенефіціарів та ставить під сумнів ефективність системи з точки зору захисту, що розглядається як оптимальні умови життя. Тому актуалізується питання оцінення рівня соціального забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували суть соціального ризику, можна відзначити праці А. Вілдавскі, Е. Гідденса, К. Дейка, М. Дугласа, Е. Лібанової, Н. Лумана, В. Надраги, О. Новікової, У. Садової, Л. Семів, П. Словіка, Н. Романюка, М. Фуко та ін. Дослідженням проблеми якості життя населення займалися такі відомі науковці, як О.С. Власюк, А.М. Колота, С.О. Корецька, Е.М. Лібанова, М.С. Татаревська, Р.І. Теслюк, Ф.В. Узунов, І.Б. Швець та ін. Проте недостатньо розкритим залишається питання побудови методології визначення рівня соціального забезпечення.

Мета статті – визначити і обґрунтувати методологію оцінювання рівня соціального забезпечення за допомогою розрахунку системи показників.

Виклад основного матеріалу. За умови дослідження сфери соціального захисту необхідно вибрати базові показники, що характеризують його ефективність. Одним із таких базових показників, як показник процвітання суспільства, є валовий внутрішній продукт. Валовий внутрішній продукт (далі – ВВП) – це центральна кількість, яка вказує загальну вартість усіх товарів (товарів і послуг), вироблених протягом періоду в межах національних кордонів економіки. ВВП визначається за трьома аспектами: джерелом, розподілом та використанням. З моменту свого запровадження ВВП став домінуючим показником вимірювання макроекономічного багатства. Економічне зростання чи криза насамперед вимірюються цим показником. Окрім того, визначення рівня ефективності соціального захисту є поняттям суб'єктивним і залежить від багатьох факторів. Переваги для комплексного оцінювання соціального забезпечення є подвійними:

I. Комплексне оцінювання може виміряти додаткові переваги синергії та висвітлити складні компроміси в поєднанні декількох ініціатив, необхідних для створення оптимального соціального забезпечення;

II. Комплексне оцінювання охоплює весь спектр переваг, уникаючи недооцінки, пов'язаної з випробуваннями, що стосуються одного сектора/ одного результату.

Таким чином, оскільки соціальне забезпечення – це система взаємопов'язаних елементів, діяльність яких спрямована на виконання завдань соціальної політики держави, необхідним є розроблення системи оцінювання її ефективності.

Типи використовуваних на тепер індикаторів сильно фокусуються на вимірюванні кількості на вхідному та вихідному рівнях. Це відбувається за рахунок орієнтованих на результати показників, які би відображали результати та наслідки соціального захисту і вимірювали якість соціального захисту.

Хоча вибір показників не стільки політичний, скільки технічний, є складні обмеження даних, які впливають на вибрані типи індикаторів, і це частково пояснює дисбаланс показників щодо кількісних входів та результатів. Існує обмежена порівняльність та сумісність із точки зору показників соціального захисту, якими користуються різні установи.

Проте на практиці існує велика кількість показників оцінення ефективності соціальної політики, й умовно можна їх розподілити на кількісні та якісні.

Слід урахувати й той факт, що необхідно побудувати інтегральне оцінення соціального забезпечення держави, регіону, області. Нами пропонується врахування 25 показників, які найширше можуть охарактеризувати рівень соціального забезпечення.

У випадках надзвичайної складності проблеми, її новизни, недостатності наявної інформації, неможливості математичної формалізації процесу вирішення доводиться звертатися до рекомендацій компетентних фахівців, що прекрасно знають проблему, – до експертів. Їхні рішення задачі, аргументація, формування кількісних оцінок, обробка останніх формальними методами дістали назву методу експертних оцінок. Для дослідження таких багатокритеріальних процесів на практиці використовуються методи ранжування. Оскільки йдеться про два типи показників – розрахункові та оціночні, то встановимо, що розрахункові є такими, розрахунок яких є можливим за відповідними математичними формулами, проте оціночні показники характеризуються такими параметрами:

- так (є в наявності, завжди, в повному обсязі) – 4;
- зазвичай (в основному, досить повно) – 3;
- рідко (в окремих випадках) – 2;
- ні (ніколи, ні в яких випадках) – 1.

Ураховавши думки експертів, встановлюємо ранги для показників (табл. 1).

З метою встановлення значень виокремлених показників використаємо метод показників вагових показників локальних критеріїв. Використаємо метод індивідуального підходу до розрахунку вагових коефіцієнтів локальних критеріїв, що входять до складу інтегральних критеріїв, використовуваних для порівняльної оцінки альтернативних варіантів, їх ранжування.

Проранжовані дані

Ранг	Показник		Значення							
1	I ₃	Коефіцієнт ефективності фінансування соціального забезпечення	Рівне 100%	100%–80%	80%–50%	Менше 50%				
2	I ₆	Показник зайнятості	Менше 50%	80%–50%	100%–80%	Рівне 100%				
3	I ₉	Показник співвідношення зайнятого населення до непрацюючого населення	Менше 2	Рівне 2–3	Рівне 3–5	Більше 5				
4	I ₅	Коефіцієнт заміщення доходів	Менше 50%	80%–50%	100%–80%	Рівне 100%				
5	I 23	Коефіцієнт співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої	Більше 50%	33%–50%	33%	Менше 33%				
6	I19	Рівень освіченості громадян	Менше 50%	80%–50%	100%–80%	Рівне 100%				
7	I ₁	Показник частки витрат на соціальний захист населення	Менше 18%	Від 24% до 18%	Рівне 24%	Більше 24%				
8	I15	Рівень задоволеності якістю медичних послуг в країні	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
9	I10	Стабільність законодавства у сфері соціального забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
10	I ₄	Коефіцієнт Джині	Рівне 100%	100–80%	80–50%	Менше 50%				
11	I 24	Середня тривалість життя	Менше 70 рр.	70–75 рр.	75–85 рр.	Більше 85р.				
12	I ₇	Рівень інформативності	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
13	I12	Доступність до соціальних послуг та легкість в отриманні матеріального забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
14	I18	Рівень грамотності громадян	Менше 50%	80%–50%	100%–80%	Рівне 100%				
15	I11	Рівень контролю за дотриманням законодавства у сфері соціального забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
16	I16	Рівень задоволеності інфраструктурою країни	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
17	I17	Рівень задоволеності якістю початкової освіти	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
18	I 21	Рівень відчуття соціальної безпеки громадян	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
19	I13	Показник участі громадськості у формуванні змін в соціальному забезпеченні	Менше 50%	Рівне 50%–85%	Рівне 65%–85%	Рівне 85%				
20	I 20	Рівень задоволеністю виконання вимог з безпеки праці	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
21	I 22	Коефіцієнт старіння населення	Більше 20%	10%–20%	7%–10%	Менше 7%				
22	I14	Показник участі неприбуткових організацій неурядового типу в соціальному забезпеченні	Менше 35%	Рівне 35%–45%	Рівне 45%–50%	Рівне 50%				
23	I8	Показник сприйняття корупції	Менше 50%	80%–50%	100%–80%	Рівне 100%				
24	I25	Рівень соціальної інклюзії	Менше 50%	80%–50%	100%–80%	Рівне 100%				
25	I ₂	Показник соціальної мобільності	Менше 50%	80%–50%	100%–80%	Рівне 100%				

Проте в дослідженні спостерігається чотири можливих варіанти значень виділених індексів. З цієї метою відповідно до визначення критеріїв знайдемо найменше значення показника шляхом ділення максимального значення на 4. Визначивши «крайні» значення показника (максимальний і мінімальний), наступні значення виділятимемо як різницю між максимальним і мінімальним значенням (визначимо достатній рівень) та через різницю між достатнім і критичним рівнем, значення низького рівня показника.

Під час оцінювання рівня ефективності соціального забезпечення використано два види показників – це розрахункові, обчислення яких базуються на статистичних показниках, та оціночні показники, які базуються на формі опитування різних стейкхолдерів системи соціального забезпечення. Тобто розрахункові показники не будуть

залежати від суб'єктивізму опитуваних, тоді як оціночні показники будуть виражати міру задоволеністю відповідно до конкретного показника. Цей розрахунок може бути застосований як для різних територіальних одиниць, так для різних соціальних верств населення.

Безліч значень сукупності вибраних показників характеризує безліч станів, у яких може перебувати розглянутий суб'єкт. Не завжди легко встановити, які з цих станів можливо визнати фінансово стійкими, і в якій мірі ці стани стійкі. За допомогою методики формування рейтингів із безлічі станів суб'єкта виділяються класи досить близьких один до одного станів, за яких відносини між суб'єктом і його партнерами допускають певний рівень довіри. У ці класи включаються також оцінка тенденцій очікуваної зміни стану суб'єкта, оцінка впливу майбутніх змін на відносини суб'єкта з партнерами. Виділені класи (кластери) стану суб'єкта є основою для створення шкали рейтингу – шкали, за якою дається оцінка стану суб'єкта. Таким чином, рейтингова шкала є впорядкованим перерахуванням можливих груп оцінок фінансових і виробничих станів суб'єкта. Кожне з цих станів залежить від цілого ряду показників його власної діяльності, від стану відносин з партнерами та конкурентами, від навколишнього економічного середовища в даній країні і в світовому господарстві. Модель рейтингової шкали – це модель латентної структури для багатотомних відповідей на набір тестових елементів (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінення рівня ефективності соціального забезпечення

Назва	Сума балів	Рівень	Характеристика
Еталонний рівень ефективності AA	100–90	ВИСОКИЙ РІВЕНЬ ЕФЕКТИВНОСТІ	Соціальне забезпечення є найбільш ефективним. Це ідеальна система соціального забезпечення, здатна протистояти впливу зовнішнього середовища, де громадяни і уряд – у взаємній узгодженості. Система соціального захисту характеризується високою здатністю своєчасно і повністю виконувати зобов'язання перед громадянами. Має високий рівень стабільності й позитивні перспективи в довгостроковому періоді.
Відмінний рівень ефективності A	90–85		Ефективність соціального забезпечення перебуває на високому рівні. Заміщення доходів, рівень соціальної інклюзії є високими, характеризуються високою здатністю своєчасно і повністю виконувати зобов'язання перед громадянами. Має високий рівень стабільності й позитивні перспективи в довгостроковому періоді. Система соціального забезпечення більш піддається впливу проявів зовнішніх ризиків, хоча досить швидко може цей вплив мінімізувати.
Достатня надійність BB+	85–70	ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ НАДІЙНОСТІ	Ефективність соціального захисту є достатньою, характеризується здатністю своєчасно і повністю виконувати зобов'язання перед громадянами. Має достатній рівень стабільності й позитивні перспективи в короткостроковому періоді, проте більше піддається впливам прояву зовнішніх ризиків, а боротьба з наслідками їхнього прояву носить тривалий характер, вимагаючи більш конструктивних змін у соціальній політиці.
Припустима ефективність BB	70–50		Ефективність системи соціального забезпечення знаходиться на середньому рівні, характеризується припустимою здатністю своєчасно і повністю виконувати короткострокові зобов'язання перед громадянами, але уразливий до перепадів характеристик зовнішнього середовища, має місце середній рівень безробіття та тінізації в країні, містить елементи, здатні ослабити систему в майбутньому. Має прийнятний рівень стабільності.
Низький рівень надійності B	50–30	НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ НАДІЙНОСТІ	Ефективність є низькою. Характеризується здатністю виконувати поточні зобов'язання перед громадянами в незначному обсязі та невчасно. Спостерігається соціальна, економічна та політична деструкція. Сильні прояви зовнішніх і внутрішніх ризиків, які носять характер руйнування системи загалом
Ненадійність C	Нижче 30		Система соціального забезпечення відсутня. Немає виваженої соціальної політики, рівень соціального захисту низький.

На стан розглянутого суб'єкта впливають також параметри, що важко формалізуються, наприклад, якість управлінського персоналу, рівень його підготовки, орієнтація на досягнення результату, виконання місії підприємства (якщо сама місія взагалі сформульована) тощо. Рейтингова шкала, як правило, обмежується не дуже великою, зручною для користувача кількістю станів (класів), в яких проводиться деталізація за дрібнішими рівнями, а також указуються очікувані тенденції зміни тих чи інших боків діяльності суб'єкта на перспективу.

Специфічні потреби в соціальному захисті можна поділити на три категорії, серед яких: потреба в заміщенні доходів, потреба в підтримці доходу або інші соціальні заходи (інклюзія), потреба в допомозі до моменту відновлення працездатності чи влаштування на роботи. Ступінь залежності соціального захисту від фінансового забезпечення напряму залежить від працюючого населення, для якого своєю чергою є необхідним соціальний захист від соціальних ризиків шляхом підтримування материнства та дитинства, захисту від безробіття, в період тимчасової втрати працездатності, а також в аспекті якісного медичного обслуговування.

Як визначено Міжнародною асоціацією соціального забезпечення, соціальне забезпечення може включати програми соціального страхування, програми соціальної допомоги, універсальні програми, схеми взаємної

вигоди, національні провідні фонди та інші механізми, включаючи ринкові підходи, які відповідно до національного законодавства або практики є частиною системи соціального забезпечення країни.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Сучасні світові тенденції розвитку держав вимагають постійного пошуку ідей щодо утримання конкурентних позицій на міжнародних ринках, а саме стимулювання інноваційної діяльності. Для забезпечення покращення економіко-соціального стану України та його стабільного розвитку в довготерміновому періоді слід створити сприятливі умови для інноваційної діяльності. Проте в умовах політичної дестабілізації напрями пошуку нових рушійних сил повинні стосуватися не лише забезпечення економічного прогресу країни, але й створення умов соціального розвитку держави. Таким чином, забезпечення умов сталого розвитку України вимагає використання системного підходу з метою мінімізації негативних чинників у всіх сферах держави. Зараз соціально важливе значення систем соціального забезпечення для суспільства є загально визнаним. Однак меншою виявляється однотайність щодо економічного значення систем соціального забезпечення. Незважаючи на те, що системи соціального забезпечення слід розуміти як продуктивний фактор економічного розвитку, це погляд, який набуває все більшої популярності. Саме пошук та обґрунтування нових моделей соціального забезпечення є подальшим науковим напрямом дослідження.

Список використаних джерел:

1. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. *Право України*. 2000. № 4. С. 36.
2. Косова Т.Д., Басанцов І.В. Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту. *Фінанси України*. 2000. № 8. С. 26–32.
3. Михайловська І.М. Неліпович О.В. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрями вдосконалення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6. Т. 4. С. 255–260.
4. Bonilla Garcia A. *Social Protection A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, Poverty Reduction And Sustainable Development*. Geneva : International Labour Office, 2003. 57 p.
5. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків : кол. монографія / за ред. Е.М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України ; Держкомстат України, 2010. 496 с.
6. Beck U. *World at Risk*. Cambridge. Polity Press, 2010. 310 p.
7. Giddens A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, Calif. Stanford University Press, 1991. 205 p.
8. Strengthening coherence between agriculture and social protection to combat poverty and hunger in Africa 2016. *FAO: офіційний сайт*. URL: <http://www.fao.org/3/a-i5386e.pdf>
9. Khondker B.H. *Economic Impacts of a Universal Pension in Bangladesh. Pathways' Perspectives on Social Policy*, International Development, 2014. Issue № 17. P. 56.

References:

1. Bolotina H. (2000), “*Pravo liudyny na sotsialne zabezpechennia v Ukraini: problema terminiv i poniat*” [“ The human right to social security in Ukraine: the problem of terms and concepts”], journal *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine]. vol. 4., p. 36. [Ukraine]
2. Kosova T. D., Basantsov I. V. (2000) “*Sutnist i kryterii efektyvnosti systemy sotsialnoho zakhystu*” [“The system of social protection in Ukraine: the essence, main components and areas for improvement”], journal *Finansy Ukrainy* [Finances of Ukraine] vol. 8., pp. 26–32.
3. Mykhailovska I. M., Nelipovych O. V.(2011) “*Systema sotsialnoho zakhystu naseleennia v Ukraini: sutnist, osnovni skladovi ta napriamky vdoskonalennia*” [“The system of social protection in Ukraine: the essence, main components and areas for improvement”], journal *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of Khmelnytsky National University.]. vol. 6, t. 4., pp. 255–260.
4. Bonilla Garcia A. (2003) *Social Protection: A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, Poverty Reduction And Sustainable Development* Geneva : International Labour Office, 57 p.
5. Edited by Libanova E.M. (2010) *Human development in Ukraine: minimization of social risks* [Liudskiyi rozvytok v Ukraini: minimizatsiia sotsialnykh ryzykiv], Monograph, Press *In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy; Derzhkomstat Ukrainy* Kyiv, 496 p. [Ukraine]
6. Beck U. (2010) *World at Risk*. Cambridge: Polity Press, 310 p.
7. Giddens A. (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, Calif. Stanford University Press, 205 p.
8. FAO (2016), Strengthening coherence between agriculture and social protection to combat poverty and hunger in Africa , official site. URL: <http://www.fao.org/3/a-i5386e.pdf>
9. Khondker B.H. (2014) ‘*Economic Impacts of a Universal Pension in Bangladesh. Pathways' Perspectives on Social Policy*’, International Development vol. 17., p. 56.